

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱԿԱԿԱՆ ՍՈՒՆՈՒՄ ԽԱՐԱԳԻՐ

2004

ԱԶԱՏ ՍԻՒՆԻՔ

Սև էջեր է փաստեր Բօլշևիկների հնգամսեայ
պորժուշու թիւնից:

Տպարան „Սատուն“
Երբիս

1921 թ.

ՅԿՈՂ(47.925)
Ա-22

3KPI(41 325)

ԼԿ-22

ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹ. ԻՆՎԵՆՎԱՐ ՍԻՆԵԳԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ

ԱԶԱՏ ՍԻՆԵԳԻ

3443

1000

Սև էջեր և փաստեր Բոլշևիկների հնգամսեայ
գործունէութիւնից:

1909

Տպարան „Սասուն“
Գորիս

1921 թ.

Սօցիալիզմի անունից խօսող և քարոզող շատ կուսակցութիւններ կան, որոնք այս կամ այն ուղղութեամբ առաջ են տանում իրանց դրօշը և մարդկութեան հոգուն և սրտին տիրել կամենում:

Եւ ամեն կուսակցութիւն իր սրտից ելած խօսքի և արտայայտութեան համապատասխան գործնէութիւն պէտք է ունենայ ժողովրդի մէջ հմայք և սէր ձեռք բերելու համար:

Սակայն, այն բոլոր փքուն և գեղեցիկ բաներով շարահիւսած լօգունգները, որ պատմական Սիւնիքի հայ ազգաբնակչութիւնը դժբախտութիւն ունեցաւ լսելու բօլշեիկեան կառավարութեան 5 ամսեայ տիրապետութեան ընթացքում նրա հոկտոբրների, երդւեալ կոմմունիստների և աշխատաւոր գիւղացիութեան շահերի ջերմ պաշտպան հանդիսացող գործիչների բերանից, միանգամայն հակապատկերն էին առանց դասակարգերի խտրութեան թալանւող հասարակութեան նկատմամբ գործադրւած բռնութիւններին, կեղեքումներին, սպանութիւններին և կործանարար իւրացումներին:

Այդ իսկ նպատակով, լոյս է տեսնում ,ՇԵՏ ՍԻՆԻՔԸ՝, մի աւելորդ անգամ ևս գալու և ցոյց տալու քաղաքակիրթ աշխարհին այն փաստակար, այն բռնադրօսիկ և ոչ մի կրօնականի չը դիմացող քաղաքականութիւնն ու գոր-

448-93 +

25886-1611

ծելակերպը, որ ունի բօլշևիկեան կառավարու-
թիւնը և որ Զանգեզուրը իր կաշւի վրայ փորձեց
ու զգաց:

Ա.Զ.Ա.Տ ՍԻՒՆԻՔԻ Էջերում, շատ համառո-
տակի և անպաճոյճ կերպով գետեղեաժ են այն
բոլոր ճշգրիտ և կատարեաժ դէպքերն ու փաս-
տերը, որ բօլշևիկեան կառավարութիւնը գոր-
ծադրել է Զանգեզուրում և որի ճնշման ու ազ-
դեցութեան տակ ազոտասէր զանգեզուրցու
համբերութեան բաժակը լցելով, իր լաւագոյն
գաւակների արեան գնով ձեռք բերաժ ազատու-
թիւնը վերագնահատելով, նահատակների և
մարտիրոսների շիրիմների առաջ անպարտ չմնալու
համար, նա, ըմբոստ զանգեզուրցին, ապստամ-
բութեան գոռոզ դրօշը պարգեց և անկոչ հիւր-
բին դուրս բռեց իր սահմաններէ:

Ա.Զ.Ա.Տ ՍԻՒՆԻՔԸ թող լինի այն ծով ար-
ցունքների, այն ովկիանոս վշտերի, այն լեռնա-
ցաժ ու սեպացաժ վրէժների մի կաթիլն ու
բեկորը, որ իր կրծքից, իր հոգու խորքից հա-
նում, դնում է համաշխարհային դատի սեղանին.
հայ մանուկը, հայ ծերունին, լըլկեաժ կոյսն ու
հարսը և մեր այն լաւագոյն գաւակները, որոնք
գլխատեցան մութ գիշերներին ու իրանց վրէժի
կրակոտ խօսքը, ցասումն ու բողոքի զայրոյթը
ասեն-թող կոռչի անունը կարմիր, զործը սե,
խօսքը քաղցը, սիրտը թոյն բօլշևիկմը-մարդկու-
թեան անէծքը:

Տ. Ս.

ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՍԻՒՆԻՔԻ ՀԻՄՆԸ.

Մեր սարեր անառիկ և հպարտ,
Մեր որդիք կորովի և անպարտ.
Խոր ձորեր Սիւնիքի ահաւոր,
Շիրիմ են թշնամու դարաւոր:

Թշնամին հաղարով միշտ մեր դէմ,
Կուրծք կրծքի մենք կանգնաժ նրա դէմ,
Զենք զոգում, չենք սարսում մենք
մահից,

Մեր մահը թեթև թիթեռի թևից:

Ինքնավար Սիւնիքին ցանկանք,
Միշտ լինել թշնամու սպառնանք,
Շատ ապրի մեզ համար այսուհետ,
Քաջ հերոս Նժդեհ Սպարապետ:

Տ. Ս.

ԲՕԼՁԵՆԻԿՆԵՐԸ ԶԱՆԳԵԶՈՒՐՈՒՄ.

Համաշխարհային մեծ պատերազմի ալիքները հասնելով Կովկաս, պատմական հպարտութիւններով հարուստ Սիւնիքը ևս հանդիպեց այդ ալիքների կործանարար գարկերին:

Հայ սերունդի դարաւոր թշնամի և դահիճ Տաճկական հորդաները Բագու զրաւելուց յետոյ, իրանց ընթացքը ուղղելին դէպի Ղարաբաղ-Ձանգեղուր: Հազարաւոյ. զօրամասեր, տեղական սուգակներ, հետ միացած, Արազի ափով առաջացան և զրաւելին Ղարաբաղ-Ձանգեղուրի Վերդէն-Ղարալըշլաղը, Կոտորեցին, աւերեցին և փլատակների վերածեցին արծիւների բունը: Ապա շրջապատեցին լեռնային Ղարաբաղը և 1918 թ. 24-ին սպանման գրաւեցին Ղարաբաղի սիրը և Շուշին ու Ենթարկեցին Ադրբեջանեան կառավարութեան:

Տաճկական հորդաները յղիացած իրանց յաղթութիւններով, մօտեցան Ձանգեղուրի սահմաններին, ուր այդ ժամանակ բախտի բերամամբ գտնուում էր մեր ազգային հերոս Անգրանիկը իր զօրամասերով: Տեսնելով Ձանգեղուրի ազգաբնակչության վճռական որոշումը և հաճկական զօրքին դիմագրելու ցանկութիւնը, Անգրանիկը գլուխ է լանգնում բոլոր կուռղոյ յիժերի և դիմադրում ւնի բոլոր արոհներին, արոհ ուղղում էին թշնամու կողմից և պահպանում

է հայ ժողովրդի կեանքը, Զանգեզուրի ինքնուրոյնութիւնը:

Կաջ գիտակցելով, որ Զանգեզուրը առանց Ղաթաբաղի կեանք ունենալ չէ կարող, Անդրանիկը արշաւանք է ձեռնարկում դէպի Ղարաբաղ, ուր մօտաւորապէս 300 հազար հայութիւն տառապում էր տաճկական փաշաների ձեռքին, սակայն իէս ճանապարհին այդ առաջխաղացումը անպիացիների միջամտութեան շնորհիւ դադարեցւում է:

Տաճկական պարամասերը այնուհետեւ սկսում են մի շարք ուղղութեամբ յարձակումներ կատարել Զանգեզուրի դէմ, որոնք բոլորն էլ յետ են մղւում մեծամեծ կորուստներով, մինչև որ ազգաբնակչութեան բուռն ցանկութեամբ Հայաստանի հանրապետութիւնը ուղարկում է իր ներկայացուցիչը, Ա. Շահմազեանին 1919 թ. մարտի 12-ին:

Նոյն թիւ մարտի 25-ին գեներալ-մայոր Անդրանիկը անգլիական կառավարութեան կարգադրութեամբ թողնում է Զանգեզուրը և իր զօրամասով հեռանում, իր պահած, պահպանած ու փայփայած գաւառը թողնելով հանրապետութեան ներկայացուցչի ինսամբին:

Անդրանիկի հեռանալուց յետոյ ևս մի շարք փորձեր են կատարւում Զանգեզուրը Ադրբեյջանին հպատակեցնելու նպատակով, սակայն այդ բոլորը մնում են լուրջ փորձեր և հայ ազգաբնա-

կութիւնը վերագնահատելով հպարտ մահը, ստրուկ կեանքից, բոլոր պիմութներին պատասխանում է ազատ, հպարտ ու երկրին յատուկ վճռական կերպով շեշտում, որ իր գիւղերի վրայով միայն թշնամին կարող է առաջանալ և տիրել Զանգեզուրը:

Նոյն թիւ ապրիլի 7-ից տեղի են ունենում մի շարք բողոք — միտինգներ և հսկայական ցոյցեր այն բոլոր ոտնձգութիւնների դէմ, որոնք կամեցւում էին բռնի կերպով Զանգեզուրը հպատակեցնել Ադրբեյջանին:

Պատմութեան թողնելով այդ քաղաքական դաւերը, կասենք միայն, որ հերոս ժողովուրդը իր յատուկ դերը սրբութեամբ կատարեց և պաշտպանեց իր երկիրը անձնուրաց կերպով:

Հասաւ ամառը. մինչ հայ աշխատաւոր գիւղացիութիւնը սկսում է իր եռուն աշխատանքը, տաճկական զօրամասերը Ղափանի մի շարք գիւղերի դէմ յարձակումներ են սկսում: Ղարաբաք, Ուժանիս, Ագարակ և Մոդէս գիւղերը թէ և դատարկւում են ու թշնամու գերազանց ոյժերի ճնշման տակ հեռանում, սակայն կուռղ երիտասարդութիւնը անվեհերութեամբ յետ է մղում բոլոր ագրեսիւ յարձակումները և դէն շարտում թշնամուն, մեծամեծ կորուստներ պատճառելով նրան:

Արեւմուտքից — Նախիջևանի կողմից ևս դէպի Զանգեզուր են շարժւում թուրքական ոյժեր,

սրոնք գրաւելով Նորո, Գիւմրի, Գժաձոր և Ղ. Մազրա հայկական զիւղերը, աւերելով, թաւանելով ու կոտորելով ժողովրդին մօտենում և կանգ են առնում Զանգեզուրի սահմանում:

Մի շարք ապարդիւն փորձերից յետոյ, տաճկական զօրամասերը ստիպւում են Ազրբէյջանի կառավարութեանը մեծ յոյժով ընկճել Զանգեզուրի գոտու թիւնը և կռուով հալածակեցնել ազատասէր և ըմբոստ ժողովրդին:

Ազրբէյջանական 16 հազարանոց բանակը Քէշալ-դաղից շրջապատում է Գորիս քաղաքը, Խոզնավար, Խնածախ, Տեղ, Արաւուս, Կոսինձոր և Խնձորեակ զիւղերը, իսկ հարաւից ամբողջ Ղափանը: Ուրիշ է երևում զանգեզուրցին, լարում իր բոլոր սլժերը և միտիրտ, մի հոգի դարձած օղակում փառնելի բոլոր շրջանները և պոզպատի պէս կուրծք գէժ տալիս թշնամու բոլոր յարձակումներին և գորս շարտում իր սահմաններից: Աւերւում և թալանւում են մի շարք զիւղեր, սակայն Զանգեզուրը իր տարած այգ մեծ յաղթանակով ցոյց է տալիս համայն աշխարհին, որ ինքը կամենում է ապրել ազատ և անկախ ու կցել Մաշր Հայաստանին, արդէս նրա անբաժան մի երկրամաս:

Ազրբէյջանական մի զօրամաս, որ գտնւում էր Արաղի ափին, տեղական թրքութեան հետ միասին գեկաւմերի 25-ին յարձակւում են ներքին և վերին Ազուլիոնների վրայ, աւերում

Թալանում ու մինչև վերջին շունչը սրի քաշում մի զիւղերայ ընթացքում ամբողջ հայ ազգաբնակչութեանը: Այդ Բարդուղէմեան զիւղերը անմոռաց պիտ մնայ հայութեան սրտում և տաճիկ սպայ Էդիֆ-բէյի անունը լսելիս, վրէժի և ատելութեան կնճիւղը պիտ ունենայ ամեն մի հայ մարդ:

Պալիս է 1920 թիւի Զանգեզուրի հայութիւնը նոր տարում ևս ստիպւած է լինում զիւղեր և ցերեկ հսկել իր սահմանները թրքութեան մի շարք օանձգութիւնների դէմ և ինչպէս միշտ այս անգամ ևս քաջաբար պաշտպանւում իր երկրի սահմանները:

Այդ ժամանակամիջոցում բօլշեւիկները գրաւում են Բազուն և Ազրբէյջանեան կառավարութիւնը կերպարանափոխւում է սօվետականի: Սովալլուկ և մերկ բօլշեւիկները աննդեան տեղ գտնելով հարուստ Ազրբէյջանը, իրանց ծառայութիւնն են մատուցանում և արդէս սօվետական Ազրբէյջանի զօրամասեր առաջ շարժւում ու գրաւում Ղարաբաղը:

Բօլշեւիկների փքուն և զեղեցիկ լողունգները հասնում են և Զանգեզուր. չէ՞ որ հայր հաւատացող է, չէ՞ որ հայը ամբողջ 4-5 տարի է ուսական արդիւնաբերութեան, սուսական շաքարի, Բագուի նաւթի և վերջապէս ուսու մարդու դէմքի կարօտ է:

Հայ տականքներ, որոնց համար զոյւթիւն չունի ազգ, կրօն, ընտանեկան սրբութիւն և

ինքնորոշութեան ձգտում, ի մի հաւաքւած, Զանգեզուրի զանազան գիւղերում, զաղտնի կերպով, իրանց յատուկ զերն էին կատարում և գերեզման փորում թէ Հայաստանի հանրապետութեան և թէ հայ ժողովրդի համար: Եւ իրանց զիւային սև աշխատանքները մինչ այն աստիճան առաջ են տանում, որ որոշում են ինչ գնով ուզում է լինի ծախել Զանգեզուրը և հնարկել սովետական Ադրբեյջանին:

Ապիկար և բախտախնդիր այդ տականքները գիւղերում սկսում են ծածուկ կերպով քարոզել բօլշևիկների բերելիք արքայութեան, խաղաղ կեանքի և այն բոլոր բարիքների մասին, որին ինչպէս ծարաւի և կարօտ է Ռուսաստանը, նոյնպէս և Զանգեզուրը ու խաբերայութեամբ մի շարք գիւղերում կեղծ համախօսականներ կազմելով ներս են հրաւիրում սովետական վարձկան զօրամասերը:

Եւ Ղարազեօգեանների դաւադիր, ոճրագործ և ստոր արարմունքները իրանց նպատակին են հասնում ու յուլիսի 5-ին Զարուղի ձորից Տեղ գիւղը հրաւիրւում սովետական զօրամասը: Երեք տարի իր երկրի, օջախի և պատւի պաշտպան հալը յոգնած զիրքապահութիւնից և զէնքի ծանրութիւնից, գրկաբաց կերպով զիմաւորում է իր ոռոս կարծեցեալ եղբօրը:

Առաջին զիմաւորումը տեղի է ունենում սահմանի վրայ գտնուող Տեղ գիւղում:

Հայկական զօրամասերը, հիմնարկութիւնների մի շարք պաշտօնեաներ և անհատներ, որոնք սովետական զօրամասերի ներկայութիւնը տանել և ապրել չէին կարող, Զանգեզուրը թողնում և հեռանում են դէպի Երևան: Եւ կարծես թէ առանց յետին մի ակնարկ ձգելու իր վերջին տարիների ունեցած փոթորկալի կեանքի վրայ, խաբած Զանգեզուրը զիմաւորում է սովետական զօրամասերին և արիւնով ձեռք բերած հարազատ Հայաստանի հանրապետական կարգերը մոռացած, ընկղմւում «ընկերական» սիրուն բռներով արտայայտուող ոռոս և հայ եկւորների գիրկը ու Գորէք լեռան ստորոտում կանգնած իսրայէլացու նման բերանաբաց սպասում իր վերջնական խաղաղ և անդորր կեանքին:

Հասնելով Գորիս քաղաքը, բօլշևիկները առաջ են շարժւում Սիսեան ու յետամտում հեռացող զօրամասերին և զաղթողներին ու հասնում Բաղարշայ, իսկ Բոնակոթի վրայով կապ հաստատում Նախիջևանի թրքութեան ու Տաճկաստանի հետ և ստեղծում մի կամուրջ Տաճկաստանի և Բագւի միջև, որով անց ու դարձ են անում, մինչև իսկ Բագւի «արևելեան ժողովուրդների համագումարին» մասնակցելու մեկնում ինքեւ-Սալիկները և Նուրի-փաշաները շատ շատերի հետ միասին:

Սիսեանը զբաւելուց յետոյ, բօլշևիկները քանիցս յարձակումներ են ձեռնարկում և գէպի

Ղափան, սակայն տեղական ժողովուրդը զլիա-
ւորութեամբ նժգեհի, որը հայկական զօրամա-
սերը հեռանալուց ազգաբնակչութեան բուռն ցան-
կութեամբ վերադարձել էր Ղափան, պաշտպա-
նում է իր սահմանները և յետ մղում Բօլշևիկ-
ների բոլոր զորհները ու մեծամեծ կորուստներ
պատճառում նրանց:

Նրկար զիմադրութիւնից յետոյ, Ղափանը
ևս ընկճւում է գերագանց ոյժերի ճնշման տակ,
իսկ կուռղ երիտասարդութիւնը հրամանատարի
հետ միասին ապաստանում են Գենւազում, Խոււ-
տուփ լեռան բարձր կատարը բռնում:

Իսկ այդ րոպէին ինչ էր կատարւում գա-
ւառի ներսում, Բօլշևիկ զօրքի թիկունքում. սն-
նկարագրելի, չտեսնւած, Լենկ-թեմուրի, Սրաբ-
ների, Զինգիդ-խաների տարածած սարսափը նը-
սեմացնող մի դժոխք էր սլատկեւանում մար-
դու առաջ:

Հացի, մսի, շորի և այլ պարենի կարօտ,
ապրելու տենչով բռնւած 8-10 հազարանոց
քաղցած բանակ-իսկ զիմացը Զանգեզուրի հայ
շարքաշ զիւղացիութիւն:

Վերցրու, խլիր, գրաւիր ինչ որ կր տեսնես,
փորժիր, բրբրիր և գաւիր ինչ որ կարող ես և
առանց որ և է ամօթի թալանիր և ուտելիք և
հագնելիք ու ամեն ինչ:

Ահա Բօլշևիկների գործնէութեան իսկական
պատկերը Զանգեզուրում:

Մի քանի շաբաթ միայն Ղափանը քնաց
Բօլշևիկների տիրապետութեան տակ. քամւեց
ու թալանեց հայ ժողովուրդը և շնորհիւ Խոււ-
տուփի բարձրութիւնները ապաւինւած կուռղնե-
րի, վերադարձեց կրկին հրամանատար-նժգեհը:

Ահա այդ ժամանակ Բօլշևիկները զիմեցին
մի այլ փորձի: Նոքա տեսնելով ուրա զօրքի թու-
լութիւնը, տեսնելով իրանց տւած հսկայական
զոհերը, Բագից բերել տւին Խոււսաստանում
գիրի մնացած տաճկական ասկերանից կազմած
մօտ հազար հոգուց բաղկացած մի զօրամաս:

Երկրի իսկական պատկերը դառնում է կա-
տարեալ դժոխք, Բօլշևիկների գործած բռնու-
թիւնների ալան-թալանի վրայ տեսնում է տա-
ճիկ ասկերաններին յատուկ բարբարոսութիւն-
ները և հայ զիւղացին այդ ժամանակ միայն
զղում է որ իր զոյութեամբ ծաղրում են, իր
կեանքը վառագլւած է, իր բնտանեկան սրբու-
թիւնը ոտնահարւած է:

Յանուն յաղթութեան, ասկերանները լիա-
զօրւած էին ամեն տեսակ գործողութեան հա-
մար և չկար մէկը, որ վստահանար ձայն հանել,
բողոք բարձրացնել կատարւող քստմենլի դէպ-
քերի համար: Պապանձւած ու փականք էր
ղլւած մարդկանց մտածողութեանը, զգացմուն-
քին, և մարդկային արժանապատուութիւնը հառ-
նում է գերօյի:

Եթէ որ և է անհատ էլ տեսնում, շափում

էր գործադրւած գազանութիւնների անօրինակութիւնը, տերրորի ազդեցութեան տակ, նա միայն իրեն էր տանջում, իրան վնասում, իր ներսում, իր սրտում քամելով դառնութեան բաժակը:

Անհրաժեշտ է քաղաքակիրթ աշխարհին համառօտակի կերպով ներկայացնել կատարւած բարբարոսութիւններից մի քանի նմուշներ, որ պարզ լինի թէ բօլշևիկական 5 ամսւայ տիրապետութիւնը Չանգեզուրում ինչ կերպ է առաջ տարւել:

Ահաւասիկ տւեալներ, որոնք արձանագրւած են Չանգեզուրի Գիւղացիական Ժամանակաւոր Խորհրդի 1920 թ. նոյեմբերի 30-ի նիստում:
Տ. Ս.

Հինգ ամսւայ ընթացքում բօլշևիկների Չանգեզուրում կատարած սխրագործութիւններից բերում ենք հետևեալ ազդողովող փաստերը, որոնք զետեղւած են բուն-Չանգեզուրի Գիւղացիական Ժամանակաւոր Խորհրդի 1920 թ. 30 նոյեմբերի արձանագրութ. ան մէջ:

1920 թ. Օգոստոսի 2-ին, Հաւաստանի հանրապետութեան Պարլամենտի անդամներ, գրական գործիչներ և աշխատաւոր գիւղացիութեան շէնքի պաշտպան Վ. Խորէնուն և Ա. Շիրինեանին, առանց որ և է քննութեան գլխատում են, սխեանցինք՝ Մ. Աղամեանի և Զ. Տէր-Ղաղարեանի հետ միասին:

Նոյն ամսի 3-ին Գորիսից դէպի Շուշի են տարւում 17 բանտարկեալներ—Զ. Տէր-Դաւթեան, Գ. Մալինցեան, Պ. Փարսեան, Եղբայրներ Դ. և Գ. Տէր-Մկրտչեաններ, Ա. Դաղայեան և մի շարք գիւղացի հոգընձոր գիւղի Գրիգոր քահանան գիւղացիների միջից 11 վերքով փախչում և հրաշով ազատւում է:

Հոկտեմբերի 16-ին, գիշերը, Գորիսի բանտում, ցարական ընծիմի ժամանակ 10 տարով բանտերում շղթաներ մաշած Սաքօն զազանաբար սպանւում է իր 12 ընկերներ Յ. Մալինցեանի, Ա. Միրաքեանի, Ա. Տէր-Մկրտչեանի, Փ. Մելիք-Փարսաղանեանի, Հ. Շալունցի և ռաշպար գիւղացիների հետ միասին:

Արցախի գիւղում 252-րդ գնդի վոյեւսկոմ Իվանովը հրամայում է մանուկներից մինչև 80—90 տարեկան ծերունիներին անգամ չխնայել և կոտորել: Հրական կատարելուց յետոյ, XI-րդ զօրաբանակի կոմիսար Ղարադեղեանը Նարիմանովին ուղղած զեկուցման մէջ, խղճի խայթ զգալով, շեշտում է, որ նման դէպքերը նսեմացնում և վարկաբեկում են սօվետական կառա

4453

1402

448-93

վարութեանը:

Բացի մասսայական սպանութիւնները, իրանց մտած բոլոր գիւղերում սովետական զօրամասերը կատարել են մի շարք անհատական սպանութիւններ և բռնութիւններ: Այսպէս օրինակ.—Տեղ գիւղը, որը գտնուում է ճանապարհի վրայ, իր կրած մի շարք կեղեքումներից և բռնազրաւումներից ազատելու համար, խնդրագրով դիմել էր «բանուորա-գիւղացիական տեսչութեան», Ձանգեղուրի գաւառական ուկոմին և Գորիսի զարնիգօնի պետին, իրանց մի այլ շրջան տեղափոխել և գիւղը ազատել իր ծանր և անելանելի վիճակից:

Գորիս քաղաքից տարել են մօտ 2000 գորգեր, 1000 հատ կապերտներ, կարի մեքենաներ, պահարաններ և այլն:

Յածր տների երկրորդ յարկերում անգամ ձիաներ են կապել: Փշացրել և աւերակ են դարձրել 100 տուն:

Վառել են տների, որոնց թւում գիմնազիօնի յատակի, առաստաղի և պատուհանների փեղկերը և դռները. տաանեակ տներ են փլել և աւերել:

Սօցիալիզացիայի փոխարէն բօլշեւիկները իրանց մտած գիւղերը սիֆիլիզացիայի են ենթարկել. յղիացած են 14-ից 15 տարեկան աղջիկներ, որոնք բօլշեւիկների հեռանալուց յետոյ, սոսկալի տանջանքների ենթարկելով, աշխատել են ազատել այդ անպատուութիւնից և այժմ իրանց սև օրն են անիծում:

Հին-Գորիս, Նալջի, Չափնի, և Ձէյվա գիւղերի եկեղեցիներում ձիաներ են կապել և ապականել եկեղեցիները:

Սպասելիք ապստամբութեան, իրրև պատանդներ, հարիւրաւոր մարդկանց բանտ են ձգել և ամիսներ շարունակ ահ ու սարսափի տակ պահել նոցա:

Թալանի նպատակով, կէս դիշերները, խուղարկութեան անւան տակ, տաանեակ տներ են մտել և

գրաւել ոսկի, արծաթ, կանանց արդ ու զարդ, կերպասեղէն և այլ իրեր:

Յուլիս և օգոստոս ամիսներում միմիայն Բուն-Ձանգեղուրի շրջանից Բագու են տարել 20 հազար փութ ցորեն և ալիւր, առանց մտածելու, որ գիւղացիութիւնը ինքը տառապում է սովի ճիւղանքում:

Քաղաքում և գիւղերում բռնի կերպով վերցրել են կանանց գլխի և օրիորդների կրծքի զարդեր—արծաթ և ոսկի. տաճիկ ասկեարները իրանց ձիերի կրծքերը զարդարել էին այդ գրաւած շքեղութիւնով:

Իրանց փախստի ժամանակ, նոյեմբերի 10-ի 21-ի դիշերը, քշել են մօտ 300 եզ, ձի, և ջորի ու իրանց արօզը փոխադրել դէպի Շուշի. մինչև այժմ այդ անասունների և քշող մարդկանց տեղն անդամւնայտ է:

Փ Ա Ս Տ Ա Թ Ղ Թ Ե Ր

Բօլշեւիկների կողմից Ձանգեղուրի գիւղացիութեան հասցրած վնասների և ալան-թալանի առթիւ գիւղերից ստացւած մի շարք համախօսականներից, ստորև ղետեղում ենք Կոռնձոր և Տեղ գիւղերի ներկայացրած համախօսականների համառօտակի բովանդակութիւնը:

Կոռնձոր գիւղի 1920 թ. դեկտեմբերի 7-ի 207 ստորագրութեամբ կազմած համախօսականի մէջ գրւած է:

«Յուլիսի 5-ին, 1920 թ. բօլշեւիկները յանկարծ շրջապատեցին Կոռնձոր գիւղը և սկսեցին 11 գնդացիներից կրակել. տղամարդիկ և կանայք ահաբեկւած դէս ու դէն փախան. ով ընկնում էր բօլշեւիկների ձեռքը, առանց որ և է պատճառի, հրացանազարկ էին անում. ապա սկսեցին զինաթափել գիւղացուց: Ա. Ղարազոդեան և Մ. Մաշուրեան կաշառելով Աղբբէջանից, սով-

տական զօրքերին ներս հրաւիրեցին Ջանգեզուր: Բօլշևիկները սկզբնական շրջանում աշխատում էին համոզել գիւղացիներին, որ իրանք եկել են ազատելու նրանց պարագիտներից և առատ կերպով վանազան բարիքներ էին խոստանում: Այդ բոլորից յետոյ նրանք սկսեցին ցոյց տալ իրանց իսկական պատկերը—բռնութիւնները: Մարդիկ էին ձերբակալում, ուղարկում Գորիսի բանտը և ապա սպանում, առանց որ և է քննութեան ու մեղադրանքի:

Ապա սկսեցին ալան-թալանի ենթարկել գիւղը. ձի, կով, եզ, ոչխար, աւանակ, այծ, ցորեն, գարի և ուրիշ ուտելիղէն չմնաց, սխտեմատիկ կերպով բոլորը խլեցին գիւղացիներից և տարան, չգիտենք թէ ուր:

Ուղարկեցին տները և տարան վերմակներ, մահճակալներ, մետաքսեայ շորեր և այլն:

Այս ամենը նոքա կատարում էին առանց խտրութեան—բոլոր խաւերի նկատմամբ: Տուժում էր աւելի մեծ չափով աղքատ դասակարգը, երբ նրանից խլում էին միակ աւանակը կամ լծկանը:

Պակասը լրացնելու համար յանկարծ բերին և տաճկական ասկետներին, որոնք իրանց գազանային ինստիտուտները գործադրեցին կոյս աղջիկների ու գեղերիկ կանանց նկատմամբ, մի սրբապղծութիւն, մի արատ, որը տանել չէր կարող հայ ժողովուրդը և մենք խլացրած մեր ականջները, կուրացրած, մեր աչքերը, ապրում էինք անտառներում, այգիներում, տեսնել չէինք ուզում այդ բարբարոսութիւնները, լսել չէինք ցանկանում կանանց ճիչն ու աղաղակը, որանց ստիպում էին ցոյց տալ իրանց ամուսինների տեղը:

Դանակը ոսկորին էր հապել, այլ ևս մեր ժողովուրդը համբերել չէր կարող և ընդառաջ գնալով ընդհանուր ջանկութիւններին ու հետեւելով ապստամբ Ղափանին ու Սիսեանին, մենք ևս բարձրա-

ցրինք ապստամբի ազատարար դրօշակը և նայեմքերի 21-ին դուրս քշեցինք բօլշևիկներին և բարբարոս ասկետներին մեր երկրից, երգելով, որ այսուհետև մենք պատրաստ ենք մեռնելու և թոյլ չտալու մի բօլշևիկ անգամ ոտք դնելու մեր երկիրը, թալանելու և յափշտակելու մեր ունեցւածքը ու պղծելու մեր պապեկան օջախն ու սրբութիւնները:

Ստորև բերում ենք գիւղից տարած մթերքների, անասունների և պատճառած վնասների ցուցակը:

	հատ կամ փութ
Լծկան եզներ	80
Կովեր	42
Աւանակներ	75
Ոչխարներ	230
Ձիեր	12
Հաց, ցորեն և ալիւր	718 փ.
Գարի	538 փ.
Կորեկ	545 փ.
Ձաւար	156 փ.
Կովի իւղ	13 փ. 28 գ.
Պանիր	35 փ. 30 գ.
Պոլիմպերիալ	28 հ.
Արձաթի դրամ	1975 մ.
Նիկալայեան թղթադրամ	8875 մ.
արծաթի իրեր-հին գներով	5,700,000
Բրդեղէն կտորներ	250 փ.

Տղամարդկանց հագուստ	187 կտոր
Կանանց արդու զարդ, ոսկու և արծաթի, հին գնեցող	857435
Կանանց շորեր . . .	947631
Արքեպիսկոպոսի և չթե կտորներ . . . « »	97,657
Խոտ	8560 փ
Դարման	1753 փ.

Վերոյիշեալ ցուցակը հաստատուում եմ Կոռնիլայի հասարակութեան կոմիտեի—ստորագրութիւն և կնիք:

* * *

Տեղ գիւղացիների 1920 թ. դեկտեմբերի 9-ին կազմած համախօսականներից բերում ենք հետեւեալը. ստորագրած են 351 անձինք:

«Տեղ գիւղի ժողովուրդս, այսօր հաւաքելով պատմական խորհրդի, օրակարգի նիւթն էր լինում Ռուսաստանի մնացորդ, կաշառած բոլորիկների հասցրած վնասը, որոնք կարմիր բանակի անւան տակ, եկել էին մեզ, չբաւոր ժողովրդիս փրկելու, հաց, չիթ, շաքար թէյ, նաւթ և երկրագործական մեքենաներ ու այլ մթերք տալու:

Կարմիր բանակը եկել էր մեզ հաւասարեցնելու և իբրեւ հարազատ եղբայրներ և ընկերներ, միատեսակ ապրեցնելու: Մեր կայք ու գոյքը անձեռնամխելի պէտք է լինէր, խօսքի, մամուլի ազատութիւն էինք սպասում:

Սակայն ի՞նչ զարմանք. ոտք դրին մեր գիւղը թէ ոչ, սկսեցին հետզհետէ թալանել մեզ, բառիս իսկական նշանակութեամբ: Կարմիր բանակի համար աղքատի և ունեւորի մէջ խտրութիւն չկար. ամենաչքաւորից անգամ տարան նրա ունեցած վերջին եզը, կովը և կամ աւանակը:

Զօրամասերը ապրում էին գիւղի ամենալաւ տներում և քանդում տների փայտեղէն մասերը ու վառում, իբրեւ յիշատակ թողնելով քարէ չոր պատերը:

Առանց որ և է պատճառի, ձերբակալում էին գիւղի երիտասարդներին, բանտ ձգում և ապա դէպի Շուշի տանում ու ճանապարհին կոտորում:

Իսկ երբ տաճիկ ասկերներին առաջ քաշեցին և մեզ մեր պատմական թշնամու ձեռքով կամեցան հոգեպէս և բարոյապէս սպանել, այն ժամանակ միայն, մենք զգացինք, որ եկած զօրքերը ոչ թէ կարմիր եղբայրներ են մեզ համար, արքայութիւն բերող, այլ սև չարագործներ, որոնք եկել են մեզ թալանելու, քայքայելու և ֆիզիքապէս սպանելու:

Անկարող լինելով տանել բոլոր զըրկանքները, կեղեքումները և բռնութիւնները, որոշեցինք մեր կեանքի գնով և ապստամբութեամբ ձեռք բերել մեր ազատութիւնը և իբրեւ մի մարդ, մի հոգի, մենք ազատ մահը ստրուկ կեանքից բարձր համարելով, դուրս վճռեցինք այդ

գառնագգեստ գայլերին մեր երկրի սահմաններից դուրս:

Եւ վայնոցա, եթէ երբեից է կրկին փորձ կանեն մտնել մեր ազատ երկիրը. մեր մանուկից սկսած մինչև 100-տարեկան ծերունիները պատրաստ ենք հրացանով, բահով, քլունգով և փայտերով անգամ դիմադրելու սև սիրտ, սև գործ, սև հոգի ունեցող այդ կարմիր բանակ— կոչւածներին և մինչև մեր արեան վերջին կաթիլը պաշտպանելու «Ազատ Զանգեզուրը»:

Բօլշևիկների տիրապետութեան ժամանակ Տեղ գիւղը հետևեալ վնասներն է կրել:

Պատճէն

Ֆ Ո Ւ Յ Ա Կ

Տեղ գիւղի հասած վնասների, սովետական իշխանութեան ժամանակամիջոցում:

Կազմւած է 8-ին դեկտեմբերի 1920 թ.

№№ ըստ կարգի	Վնասուների և իրերի անունները	Վնասու- ների և ի- րերի թիւը և բաշք.	
1	Ձիեր	75 հատ	
2	Աւանակներ	237 »	
3	Ձորիներ	13 »	
4	Լծկան եզներ	312 »	
5	Կովեր	115 »	
6	Դանեք 1-2 տարեկ.	86 »	
7	Ոչխարներ	784 »	
8	Այծեր	183 »	
9	Խոզեր	125 »	
10	Հաւեր	2765 »	
11	Իւղ	83 փ ²⁰ գ	
12	Պանիր	220 փ.	
13	Ձէթ	45 փ.	
14	Մեղր	9 փ ²⁵ գ	
15	Բաքմազ	217 փ.	
16	Նաւթ	13 փ.	
17	Զորացրած թութ	150 փ.	
18	Կարտօֆել	1355 փ	

19	Ցորեն և ալիւր	2460 փ.
20	Գարի	1355 փ.
21	Հաճար	1250 փ.
22	Կորեկ	3465 փ.
23	Ձաւար	675 փ.
24	Ոսպ	180 փ.
25	Հաց	1255 փ.
26	Յորնի խուրձեր ձիւներին տւած և փշացրած	250 05
27	Գարու	3000 „
28	Հաճարի	1100 „
29	Կորեկի	550 „
30	Խոտ	15000 փ
31	Դարման	17000 „
32	Գորգեր	936 „
33	Կարպետներ	215 „
34	Ձուալներ	220 դ.
35	Խուրջիւններ	161 հ.
36	Քանդիւրներ	330 „
37	Անկողիւններ	280 ձ.
38	Հագուստ տղամար-	230 „
39	դու, բրդից „ „ կանանց „	340 „
40	Մետաքսի կտորներ կանանց շորացու	180 ա.
41	Բրդէ „ „	90 „
42	Ժամացոյցներ ոսկ.	13 հ.
43	„ արծաթի	63 „

Խլած են ոսկէ և արծաթի ժամացոյցներ, մատանիքներ, կանանց գլխի փողեր, գոտիներ, նիկալայեան թղթադրամներ, Կովկասեան բռներ, տաւարի կաշիներ, քահանայի շուրջառացու կտոր, դանակ, պատառաքաղ, կարի մեքենաներ և այլն և այլն:

Վառել են 7 սենեակներից բաղկացած գիւղի երկդասեան դպրոցը, 80 նստարաններ, 1500 ընտիր զրքեր, աթոռներ, սեղաններ և այլն:

Քանդած և աւերւած են գիւղի ժողովրդական տունը, նախկին փոստի շէնքը և 15-20 տուն, ուր զօրք էր ապրում, կատարեալ փլատակների է վերածւած:

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԲՕԼՇԵՆԻԿՆԵՐԻ ԱՐՏԱՔՍՈՒՄԸ ԶԵՆՊԵՉՈՒՐԻՑ

Կատարուեց այն, ինչ անխուսափելի էր, տեղի ունեցաւ այն, ինչ իրերի բնական և տրամաբանական ընթացքով պիտի լինէր:

Ազատասէր Զանգեզուրը, Ղափանը, Սիսեանը, Գողթանն ու Գենւազը, որ դարերի ընթացքում ամենաթանգ գնով պահել էին իրենց հայրենիքն ու ազգային արժանապատուութիւնը, կանգ չառնելով մեծամեծ զոհերի առաջ, անգամ չը վհատելով այն ժամանակ, երբ Լէնկ-Թեմուրներն ու Զինգիզ—խաները արեան բաղանիքի էին վերածել իրենց չքնաղ ու հպարտ հայրենիքը, բնականաբար, նոքա այս անգամ էլ չէին կարող հանդուրժել Ազրբէջանեան—բօլշեիկեան հորդաներին, որոնք եկել էին սօցիալապէս սպանելու, մեռցնելու հայ գեղջուկին, խելու վերջին պատառը որբի և սրբկայրու ձեռքից, որոնք առանց այն էլ տնտեսապէս բնութիւնից ծեծւած, հագիւ մի կերպ քարշ էին տալիս իրենց թշուառ գոյութիւնը:

Բօլշեիկները իրենց մեղրածոր լողունգներով երկնքի արքայութիւնը խոստացան հայ գիւղացի աշխատաւորութեան և դորա փոխարէն խլեցին նրանից նրա վերջին լծկան եզը, աւարեցին ու տարան այն բոլորը, ինչ որ տարիների ընթացքում հայ աշխատաւորը իւր կորաքամակ մէջքով ու կոշտացած ձեռներով տնտեսել էր: Ահաբեկման սոսկումի տակ իւրացրին հայ գեղջուկը կթան կոմը ու ոչխարը, լծկան եզն ու գոմշուկը, նրա վերջին գրաստը, նրա մերկութիւնը ծածկող հագուստը, արիւն քրտինքով և կեանքի գնով շախտերում ու նաւթահանքերում սև օրւայ համար հաւաքած նորա արցունքոտ կօպէկները, նորա երեխաների վերջին պատառը:

Այս բոլորը կատարուում էր օրըցերեկով, յանուն սօցիալիզմի, յանուն աշխատաւոր հայ գիւղացու շահերի:... որպիսի խաբէութիւն, որպիսի պատրանք, որպիսի սրբապղծութիւն սօցիալիզմի:...

Ազգերի համերաշխութիւն քարոզելով, բօլշեիզմը զինաթափ արեց երկրագործ հայ շինականին և մահացու գէնքը տալով հայի գարաւոր, պատմական ու հոգեբանօրէն հակառակորդ թաթարի ձեռքը, բնաջնջել էր ուղում ազատատենչ Սիւնիքի հայութիւնը: Այն, ինչ որ չ'կարողացաւ անել իւր կազմակերպւած բանակով, ուղիղ մէկ տարի սրանից առաջ, պանիսլամիստական Ազրբէջանը, բօլշեիկները ցանկացան իրա-

գործել և շնորհիւ յաւիտեանականապէս հայու-
թեան և հայ աշխատաւորութեան նողկանքին
ու զգանքին արժանի զարագեօգեանների և
բակունցների հայադրութեան գործունէութեան,
բացեցին ազատ Սիւնիքի պողպատեայ դռները
և ներս հրաւիրեցին կազմակերպւած մարդա-
սպաններն ու աւագակները—բօլշեիկները:

Ժողովուրդների եղբայրութիւն քարոզելով,
բօլշեիկներն իրենք էին կազմակերպում հարեան
Ժողովուրդների միջև Բարդղիմէսեան սև ու
արիւնոտ գիշերները... Հայը թուրքի դէմ,
թուրքը հայի դէմ, եղբայրը եղբօր դէմ, որդին
հօր դէմ, ահա սրանք էին բօլշեիկների մեղրա-
ծուր լողունքների բովանդակութիւնը, նրանց
քարոզած Ժողովուրդների եղբայրութեան այ-
լանդակ էութիւնը, նրանց իդէալների կվինտ—էս-
սէնցիան:

Բօլշեիկների օրով թագաւորում էր հա-
մատարած սոսկումն ու սարսափը, համատա-
րած արիւնոտ և դաժան տեւօրը... Մարդիկ ոչ
միայն չէին կարողանում աշատ խօսել, այլ և
նոքա չէին կարողանում ազատ մտածել:

Պօլիտ ապեւներն ու Ձեկանները պող-
պատեայ շղթայ էին զրել մարդկային ազատ
մտածողութեան, պրպտող և միշտ վերը սլացող
հոգու և գլխումի վրայ. մարդը գործել էր մի
կենդանի դիակ. նա իրատունք չունէր տեսնել,
դիտել, պատ, մտածել, ապրել... Անհատը իւր
բովանդակ հոգեկան էութեամբ կաշխատեւած էր,

մեռել էր: ձեռներեցութեան ոգին մարդկանց
մէջ, գոյութիւն չունէր անհատ. չկար հասարակա-
կան իրաւակարգ և անբողջութիւն, տեւօրի սարսա-
փը մեռցրել էր հասարակական գիտակցութիւնը...
չկար ոչինչ:

Համատարած այս սոսկումի մէջ թագաւորում
էր միայն քմահաճոյքը, որը բղխում էր այս կամ այն
բօլշեիկի հիւանդոտ ուղեղից. տիրականօրէն միայն
իշխում էին հասարակութեան տականքները—բօլ-
շեիկ կոչւածները, երեկւայ սրիկաները, մար-
դասպանները, գողերը, որոնք ընդունակ են մի-
այն անաշխատ կեանքի, ուրիշի աշխատանքով,
ուրիշի արիւն քրտինքով ապրելու...

Փրփրոտ բերաններով խօսում էին ամբի-
ոններից մարդը մարդուն շահագործելու դէմ,
բայց անխիղճ կերպով շահագործում էին
ուրիշի աշխատանքը, իւրացնում էին բանւորի
կոշտացած ձեռների աշխատանքի արդիւնքը:

Փքուն ճառերով խօսում և խոստանում էին
մարդկանց երջանկութիւն տալու, բայց խոստում-
ների տակ թագնւած անէծքն ու դժոխքն էին
բաժին հանում մարդկանց:

Յեղափոխականի ազնիւ խօսքերով հաւատա-
ցնում էին միամիտներին, որ իրենք եկել են հաւա-
սարութիւն բերելու բոլորի համար, բայց անխնայ
թալանում էին բոլորին, առանց դատակարգի խըտ-
րութեան. յափշտակում էին այն ամենը, ինչ տես-
նում էին, ինչ իրենց պէտք էր... Յանուն սօցիալիզմի

դաժան տիրապետութիւնը, բայց արդէն ուշ էր:

Ժողովուրդը շատ լաւ էր ճանաչել ու հասկացել նրանց, շատ լաւ էր թափանցել նրանց սիրտն ու հոգին: Այլևս չէր մնացել մի հատիկ մարդ, որ լսած չ'լինէր նրանց «քաղցր խօսքը» և տեսած չ'լինէր այդ «քաղցր խօսքի» տակ թագնւած սև գործը:

Բռնութեան, ստի, կեղծիքի վրայ հիմնած տան հիմքերը խախտուել էին և նա պիտի շառաչելով խորտակէր, իւր տակն առնելով բոլոր չարագործներին....

II.

Վերաւոր Պիւնիքը սթափուել էր իւր լեթարգիական խոր քնից ու բաց աչքերով տեսնում էր, որ քաղաքական պոռնիկ և կարմիր շառլատանները իրեն խաբել, անդունդի ծայրին են կանգնեցրել:

Բօլշևիկեան 5 ամսեայ տիրապետութիւնը իւր սոսկումնեցով երեկւայ լռակեաց սիւնեցուն դարձրել էր բողբոջ, քննադատող: Անկարելի էր այլևս հանդուրժել լայն բոլորը, ինչ տեսել, զգացել և փորձել էր իւր սեփական կաշու վրայ:

— Թող կորչեն խաբեբայ սրիկաները — գոռում էին երեկւայ հնազանդ, հլու հպատակները:

— Մահ, կամ ազատութիւն — յաղթականօրէն

շեշտում էր շղթայւած Սիւնիքի ազատատենչ երիտասարդը:

— Մենք խաբւած ենք, մենք մոլորւած — ամօթահար, բայց համոզւած շեշտով, կրկնում էին երեկւայ խաբւած միամիտները, որոնք բօլշևիկներին հետ ձեռք ձեռքի տւած, դեռ երեկ, եռանդով աշխատում էին:

— Ապստամբութիւն, միաբերան գոռում էին բոլորը, և կի՛ն, և աղամարդ, և ծեր, և երեխայ, և հարսնոտ, և բանւոր...

Հրաշքը կատարւած էր...

Ապստամբութեան ազատարար սրբազան շեփօրը առաջին անգամ հնչում է Դաւիթ բէգի, Թորոս իշխանի հայրենիքից — Ղափանից, որտեղ ժողովուրդը գրեթէ անգէն ու անկազմակերպ, դուրս է գալիս ազատամարտի, իրենից թւով տասնապատիկ գերազանց և կազմակերպւած բանակի դէմ:

Բարերախտաբար հէնց այդ ժամանակ Ղափանում էր գտնւում բալիանների հերոսական կռիւների սիրահար Նժդեհը, որին ժողովուրդը խնդրում է անցնել ապստամբութեան դուխը, որին ժողովուրդը յանձնում է իւր արիւնոտ, արդար դատը, լկւած ու բռնաբարւած քոյրերի վրիժառութեան սրբազան ճիշդ...

Նժդեհը, որին վիճակւած էր ամենածանր և անյուսալի պայմաններում ապստամբ Սիւնիքի ազատարարը լինել, չի ընկճւում, չի յուսահատ-

ուում, ամեն ինչ կորած չի համարում, որպէս շատերն էին մտածում: Նա յամառօրէն գիշեր ու ցերեկ մտածման առարկայ է դարձնում մի-
այն մի բան—արդարացնել իւր վրայ տածած ժողովրդի յոյսերն ու սպասելիքները—փրկել ժողովրդին բօլշևիկեան սպանդանոցից...

Ինչպէս ամեն տեղ, այստեղ ևս փոքրօրդինե-
րը կացութիւնն համարելով անելանելի, թողնում,
հեռանում են Նժդեհից, համարելով ամեն ինչ
կորած, բայց եղան և գտնւեցին փոքրաթիւ ըն-
կերներ, պատիւ նրանց, որոնք խորհրդային սահման
մոզած լինելով իրենց միջոցաւ արդարեւ
թուլեցանք և պակասեցան համարելով իրենց
որ ապագայութեան կողմին ապացուցեցին, որ
որը իրենց մէջ էր, ապա մոռնալով իրենց անցած
քերով իրենց իրենց արդարեւ արդարեւ արդարեւ
թեան արդարեւ արդարեւ արդարեւ արդարեւ
ում և արդարեւ արդարեւ արդարեւ արդարեւ
կիզւել յանուն արդարութեան, ազատութեան, ի
հայրենիքի և ազգային արժանապատուութեան
սուրբ գործի: Ինչպէս ամեն մի մեծ միտմամբ
և ապրելով միասին, իրենց սիրտին պատգամեցին
Նժդեհի ինչպէս մի միջոցաւ իմանալ ի նպոյթ
Մեծ չէր այդ փոքր փոքր և պատգամ-
քի օրերն նրանք անցան 20, 30 հոգիները արգա-
եք ղէպի հայրենիքն ունեցած պարտքի և զի-
տակցութեան ծանր խաչն ուսնեքին տած-
բարձրանում էին Սիւնիքի Դոզդութեան—հարաւ
Խուստուփի ձիւնապատ կատարը:

Քաղցն ու ցուրտը, վիշտն ու տանջանքն
էր այս խմբի անբաժան ընկերը և ամեն անգամ
երբ նոքա լսում էին իրենց խիզախ հրամանա-
տարի ոգեշունչ խօսքերը, մոռանում էին և
վիշտ և տանջանք և դառնութիւն և ամեն ինչ:
Նոքա իրենց երջանիկ էին զգում Խուստուփի
ժայռերում և այրերում: Ազատութեան ուխ-
տաւորների այս խումբը սակայն երկար չի
մնում այստեղ, իջնում, անցնում է Արևիկի շըր-
ջանը (Գենւազ) և այստեղից արդէն նոցա ոչ
մէկ ոյժ չէ կարողանում տեղահան անել, հե-
ռացնել:

Արևիկի ամբողջ հայութիւնը, որպէս մի
մարդ, հաւաքւում է Նժդեհի ապստամբ դրօշի
տակ և սկսում է այնուհետև հերոսամարտը...

Արևիկին էր վերապահւած լինել ազատութեան
Բէթլեհեմը, ուր պիտի ծնէր ու զարգանար Սիւնի-
քի ազատութիւնը: Քառասուն և հինգ օր շարունակ
տեղի են ունենում ճակատագրական կռիւներ,
մէկը միւսից խիզախ, մէկը միւսից յանդուգն:

Երկարատև այդ կռիւները թուլացնում, հալե-
ցնում են թշնամու թուով տանապատիկ գերա-
դանց բանակը և «կարմիրները» ջարդած, ամօ-
թահար կրնկակոխ փախչում Ղափան, թողնե-
լով ապստամբներին առատ ուղմաւար:

Հերոսամարտը աւելի ուժգին և ըմբոստ
շարունակւում է Ղափանում: Բախտի անիւր
արդէն թեքւել էր. երեկայ թուով հսկայ և գե-
րազանցօրէն լաւ սպառազինւած «կարմիրները»

բանակը յարձակողականից անցնում է պաշտպանողականի:

Ստաբիլիտետ, մեռնում են ապստամբական խմբերը. դալիս, միանում են ապստամբներին երեկւայ լքածները, որոնք ամեն ինչ կորած էին համարում և, որ ամենագլխաւորն է, թշնամույ խլած է այնքան զէնք և ռազմամթիւր, որ անգամ երեխաներն ու ծերունիներն էլ են զինւում:

Մէկը միւսին յաջորդող ապստամբների յաղթութեամբ պակշտ հերոսամարտը թուլացնում, ընկճում է թշնամուն, դարձնում նրան լանմարտունակ: Ապստամբների փայլուն այս յաղթանակները գրաւական էին վաղայ արալոյսին: Հոգեպէս ուրախ էր ամբողջ Ղափանը, այս ուրախութեանը սակայն դեռ ամբողջապէս մասնակից չէր Նժդեհը: Նրա սիրտը առջորւում էր, երբ ամեն անգամ Սիսեանից ու Զանգեզուրից ստանում էր մէկը միւսից սարսուցցուցիչ սև լուրեր և նա մտածում էր ապստամբութիւն սկսել նաև Սիսեանում ու ընդհանուր գրոհով շարտել թըշնամուն մինչև Զաբուղ-Աւդալարը:

Նժդեհը ոչ միայն տաղանդաւոր կռուող է ու զեկավար, նա անզուգական է նաև որպէս կազմակերպող:

Կարմիր բանակի պարտութիւնը կատաղեցրել, գազազել էր «կարմիրներին» պետերին, որոնք նստած խորը թիկունքում, համարում էին իրենց տիրապետութեան վերջին օրերը և

այդ խալտառակ պարտութեանց վրէժը լուծում էին ոչ միայն անզէն ժողովրդից, որոնք ընդէ առ ընդէ սպասում էին Նժդեհին, այլև իրենց սովալլուկ, հաշմանդամ զինւորներից: Կարմիր զինւորներից 20 հոգի հրացանազարկ են լինում Գորիսի բանտում և 70 հոգի էլ Գորիսից տարւում, հրացանազարկ լինում՝ Ղարաղջլաղի ձորում, միայն այն պատճառով, որ նոքա յանգեցել են հագուստ ու ոտնաման պահանջել և այնպէս գնալ Ֆրոնտ:

Հանգամանքների ներդաշնակ և յաջող դասաւորումը աւետում եր Սիսիի ազատութեան արալոյսը: Նժդեհի խոհուն և հեռատես հրահանգները պարարտ հող են գտնում Սիսեանում, ուր այդ ժամանակ գտնւում էր տեղակալ (պարուհի) Պողոս Տէր-Դաւթեանը, որը սիրւած էր ամբողջ Սիսեանի ժողովրդի և երիտասարդութեան կողմից, իբրև խիզախ և անվախ խմբապետի:

Այստեղ, Սիսեանում ևս կատարւեց նոյն հրաշքը, ինչ որ Ղափանում: Ապստամբութիւնը բռնկւած էր և ժամ առ ժամ լայնանում ու մեծանում էր ապստամբական շրջանը:

Ամբողջ ապստամբութեան շրջանում, ամենից ուշագրաւն ու կարեւորն այն էր, որ ամեն տեղ ապստամբութեան առաջին կարապետները հանդիսանում էին «կոմունիստական ռեկոմենդներ ու եաշկաններ» և այդպիսով ամենուրեք, սրի ու հրի վրայ հիմնւած այդ կու-

սակցութիւնը պարունակում էր իւր մէջ իւր իսկ գոյութեան ժխտումը... Շնորհիւ այդ ժրխուման, շնորհիւ Արեւիկի և Ղափանի փայլուն յաղթանակների, «կարմիր բանակը» բարոյալքւել, ռազմունակութեան ոյժը կորցրել էր: Այստեղ ևս նա զարնւելով Սիսեանի ապստամբ ժայռերին, ջարդ ու փշուր եղաւ, հալւեցաւ, հանգաւ...

Պատմութեան անիւր շուռ էր եկել. երեկւայ ծեծողը, այսօր ծեծում է, երէկւայ հլու հպատակը, այսօր թելադրում է իւր յաղթական կամքը:

Փայլուն ազատամարտի անգուղական հերոսի—Նժդեհի վերջնագիրը— ուլտիմատումը, ուզուած կարմիր բանակին— մտքել ամբողջ Զանգեզուրը— աւելի ևս կատաղեցնում է «կարմիր պետերին» և սոքա վճռում են ինչ գնով էլ լինի, յաղթել Սիւնիքի անյաղթին և մաքրել ամբողջ Սիւնիքը ապստամբներից:

Սկսում է «կարմիրների» տենդային աշխատանքը և ռազմական ուժերի կենտրոնացումը:

Տեղական հայ կարմիր սրիկաների ստիպմամբ կազմակերպւում է կոմմունիստական ջոկատ, շուտ հայ կոմմունիստներից, որոնք իբր տեղացիներ, իբր թէ խոշոր ծառայութիւն պիտի փառուցէին կարմիրների յաղթութեան գործին: Դրաւ ծառայող խոշոր ջոկատը բարեբախտաբար չէ անցնում 100-ից և նոյա սպասելիքները մնում են իբր երազ, իբր պատում:

Ճիշտ այդ ժամանակ, երբ «կարմիրները»

քշւած, սղմւած էին Գորիսի պատերին, Գորիս հասաւ Կուրօչկին, 1400 ձիաւորներով և 28-րդ գիւղիգիայի 83 ամբողջ բրիգադան, որոնք տեղումս գտնւող զօրամասերի և վերջերս եկած 1200 տաճկական «կարմիր ասկերներին» հետ, մի պատկառելի գլխւորական ոյժ էին ներկայացնում:

Բոլորը ահ ու սարսափով սպասում էին իրերի բնական ելքին: Նորից բորբոքւում, նորից սկսւում է անհաւասար կռիւր, կռիւ, բոլոր ճակատներից, կռիւ միաժամանակ և ամբողջ թափով:

Տաթևի սիգապանց լեռներն ու ձորերը, Ինջարեւը, Նայջին, Երիցաթումբը, Ղարաքիսան և ճակատից անյաղթ Ղափանը, գերագոյնց են դառնում են կռիւ թատերաբեմ, ուր վճռում է մէկի կամ միւսի լախտը:

Տասներկու օրւայ վերջին արիւնահեղ կռիւները վերջնականապէս ամբապնդում են ապստամբների անպարտելիութիւնը:

«Կարմիրները» յաղթւած ու ջարդւած, գլխիկոր վախշում, մտնում են Գորիս, իսկ բօլշևիկների «անյաղթ» յորջորջւող Կուրօչկինի ձիաւոր գիւղիգեան կարցնելով իւր ուժերի ուղիղ կէսը, առանց ետ նայելու, փախչում է մինչև Շուշի:

Քնած չէր այդ ժամանակ և բուն—Զանգեզուրը:

Սուրհանդակները ամենայն օր նորանոր լուրեր էին բերում կուրի դաշտից և Նժդեհի ու սիսեանցիների փառապանծ յաղթութիւններից:

Ահաբեկւած, բայց ազատութեան անյաղ ծարաւից պապակւած զանգեզուրցիին այդ ժամանակ կատարում էր լուռ, անմոռն իւր սլրբազան գործը: Նա հիւսում, շինում էր անխօս ու զաղտնի ապսամբութեան փառանդ սանար, և պատրաստ էր ամբողջովին ողջակիզել ազատութեան արիւնց հաճապահին, քան շարունակել գրաստային անպատիւ կեանքը:

Նոյեմբեր 20-նն է, մի անմոռանալի և խորհրդաւոր օր, բուն — Զանգեզուրի ազատագրութեան արիւնոտ պատմութեան համար:

«Կարմիր պետերը» փսփսուկով էին յայտնում իրար իրենց վերջնական խայտառակ պարտութիւնը. այլևս ոչ մի կասկած, որ վաղը, միւս օրը ձիթենու ճիւղերով զանգեզուրցիին պիտի տօնէր իւր բռնաբարւած ազատութեան, լրկւած նամուսի, ոտնահալւած ազգային արժանապատւութեան ազատագրութեան Մեծ — Տօնը:

Նոյեմբեր 20-ի, լոյս 21-ի գիշերւայ խորհրդաւոր մթութեան մէջ դարբնեց Զանգեզուրի ազատութեան վեհ գործը և առաւօտեանն արդէն լսում էր ծերերի և մանուկների բերաններից օրհնութեան և ցնծութեան խօսքը:

ԲՈՆՈՒԹԵՆ, ՍՏԻ ԵՒ ԿԵՂԺԻՔԻ ՎՐԱՅ ՀԻՄՆԻՆԻ ԲՈՒՇԵՆԻԿԵՆ ԴԱԺԱՆ ԶԷՆՔԸ ՇԵՐԱՆԵԼՈՎ ՎԱՅՐ ԷՐ ԴԼՈՐԻՆԷԼ...

Դժոխքն ու անեծքը տապալւած էր...

Նոյեմբեր 22-ին, առաւօտեան ժամը 12-ին, ամբողջ Գորիսի և շրջանի ժողովուրդը, ապստամբ զինւորութիւնը «Մեր հայրենիք ազատ, անկախ» երգելով, հայ եկեղեցու քաղցր զօղանջների տակ, աղ ու հացով դիմաւորեց ԻՐ ՍԻՐԵԼԻ ԱՋԱՏՐԱՐԻՆ — ՆժԴԵԽԻՆ և նորա յաղթական մուտքը շնորհաւորեց: Հազարաւոր շրթունքներ օրհնութեան մրմունջն էին թոթովում. բոլորի երեսին փայլում էր ազատութեան ժպիտը...

ՍՈՐԵՆՔԸ ԱՋԱՏ ԷՐ ՈՒ ԱՆԿԱՆՔԸ...

Բօլշևիկներին Զանգեզուրից դուրս վրոնդելուց յետոյ, ընտրւում է անմիջապէս բուն Զանգեզուրի համար Գիւղացիական ժամանակաւոր Խորհուրդ, բաղկացած 7 հոգուց, որին և յանձնւում է ապստամբ երկրի բախտը, մինչև պատմական Տաթևի վանքի համազանգեզուրեան համագումարը:

Գ. ԽԱՆՏԱՏԵԱՆ.

1921 թ. յունւար 20

Գորիս

9) Պետական ծառայողների ուժերի նորմաների որոշում.

10 Մասնաւոր և խոշոր սեփականութիւնների պետականացումը.

ա) Վանքապատկան և եկեղեցական,

բ) Խաների, բէկերի և մելիքների,

գ) Արդիւնարերութեան:

11) Ընթացիկ հարցեր.

ա) Որրանոցի,

բ) Զուլհականոցի,

գ) Նախկին կառավարութիւններից գանազան անձնաւորութիւնների մօտ մնացած գումարների պահանջման հարց:

դ) Դրամների գործադրութիւնը:

Ո Ր Ո Շ Ե Ց Ի Ն .

1) Մի շարք ներկայացուցիչների երկար ու բաշմակողմանի արտայայտութիւններից յետոյ, համագումարը բուռն ծափահարութիւններով և ուռններով ընդունում է միաձայն հետևեալ բանաձևը. — Զանգեզուրի մի բուն տաղանքների և ազգութայինների հրաւիրանօք, առանց ազգաբնակչութեան կամքն ու ցանկութիւնը հարցնելու, Զանգեզուր մտան սօվետական զօրամասերը, որոնք իրենց 5 ամսեայ տիրապետութեան ընթացքում անտեսադէս քայքայեցին Զանգեզուրի աշխատաւոր գիւղացիութիւնը:

Սօվետական հրամանատարութիւնը հէնց ուռաջին քայլից, գաւառիս գիւղացիութեան նկատմամբ տխուր իր աւերիչ, քայքայիչ քաղա-

քականութիւնը, որի առաջ նսեմանում են պատմական Լենկ-Թեմուրեան և արեւելքի բարբարոսների արշաւանքներն ու գործելակերպը: Հայ աղքատ գիւղացիութեան տնտեսապէս քայքայւած շրջանում, նա որոնում էր բուրժական տարրեր և կապիտալիստների դէս մղելիք քաղաքականութիւնը գործադրում աղքատ, անօգնական գիւղացիների ու այրի կանանց դէմ: Նա խլեց մեր վերջին պատառ հացը, տարաւ մեր աղքատ գիւղացու միակ եզը, կովը, ձին ու աւանակը, զրաւեց նրա անասունների կերը և թողեց մերկ ու զուրկ ամեն ինչից: Սօվետական հրամանատարութիւնը մոռացած իր ժողովրդասիրական մի շարք փքուն լօգունները, աւերեց, հողին հաւասարեցրեց մեր գիւղերը և իր զրաւածների հանդէպ մեզ չը աւաւ մի թել անգամ: Նա անկարող եղաւ ամբողջ Զանգեզուրին տալ մի գրաւնքայ նաւթ անգամ, չնայելով մեզ նաւթ, մանուֆակտուրա և այլ մթերքներ տալու խոստումներին:

Այս բոլորից յետոյ, մենք համոզւեցինք, որ սովածների այդ բանակը եկել էր միմիայն յափշտակելու մեր կայքն ու գոյքը, թալանելու մեզ և իսպառ ոչնչացնելու: Սօվետական կառավարութիւնը իրեն յատուկ արեան բաղանիքներ սարքեց մեր գիտակից երիտասարդների նկատմամբ և տասնեակներով կոտորեց նրանց, չխնայելով մեր զրական վաստակաւոր գործիչներ Խորէնուն, Շիրինեանին և տարիներ շա-

Ինքնավար Սիւնիքի սահմաններն են Զանգեզուրի նախկին սահմանները:

2) Համագումարը լսում է շրջանային խորհուրդների համաուօտ գեկուցումները և զիտուութիւնները իրենց գործնէութեան մասին և առնում է ի գիտութիւն:

3) Համագումարը միաձայն ընդունում ու հաստատում է ինքնավար Սիւնիքի կառավարութեան ձևի հետեւեալ գլխաւոր գծերը—

Սոյն համագումարը ճանաչել ինքնավար Սիւնիքի բարձր օրէնսդրական մարմին-պարլամենտ և վերապահել նրան Սիւնիքի բախտի լիակատար տնօրէնութիւնը:

ա) Պարլամենտը հրաւիրում է տարեկան առնւազ երկու անգամ, իւր պրեզիդիումի կողմից, իսկ բացառիկ պայմաններում, իր անդամների կիսի կամ պրեզիդիումի պահանջամբ:

բ) Պարլամենտի անդամները ընտրւում են երկրի ազգաբնակչութեան կողմից հետեւեալ ձևով: Մինչև 100 ծուխ ունեցող գիւղական համայնքը տալիս է մէկ, 100-ից մինչև 200 ծուխ ունեցողները՝ երկու, և 200-ից աւել ծուխ ունեցողները՝ երեք ներկայացուցիչ: Ընտրութիւնները կատարւում են ընդհանուր ընտրողական քառանդամ սիստեմով:

գ) Պարլամենտը ընտրում է 6 ամիս ժամանակով 9 հոգուց բաղկացած կառավարութիւն և ցրւում: Մինչև պարլամենտի նոր նստաշրջանը, կառավարութեան է անցնում այդ երկրի զինւորական և քաղաքացիական բոլոր գործերի ղեկավարութիւնը, որը և կիւրառում է կեանքի մէջ, Պարլամենտից բղխած բոլոր օ-

ւենքներն ու որոշումները:

Ծանօթութեւն. Պարլամենտը կառավարութեան անդամ կարող է ընտրել նաև ոչ պարլամենտի անդամներին:

դ) Կառավարութեան է վերապահւում զինւորական ընդհանուր հրամանատարի—սպարապետի հրաւիրումը և արձակումը:

ե) Կառավարութեան է վերապահւում պատերազմ յայտարարելու և աշտութեան բանակցութիւններ վարելու իրաւունքը, իսկ արտակարգ դէպքում, այդ վերապահւում է նաև սպարապետին:

զ) Երկրի թէ քաղաքացիական և թէ զինւորական կառավարչական ձևերի հաստատումը և օրէնսդրութիւնը:

է) Կառավարութիւնն ունենում է հետեւեալ վարչութիւնները 1) Ներքին—գործերի, 2) Արտաքին-գործերի, 3) Պարենաւորման, 4) Արդարադատութեան, 5) Ֆինանսական, 6) Լուսաւորութեան, 7) Առևտրա-Արդիւնաբերութեան, 8) Հողային, 9) Ճանապարհների հաղորդակցութեան (պոստ, հեռախօս, հեռախոս և խճուղի) և 10) Խնամատարութեան:

ը) Բոլոր խոշոր և կարեւոր խնդիրները, մասնաւորապէս ներքին ու արտաքին քաղաքականութեանը վերաբերւող, իրենց լուծումն ստանում են ոչ թէ այս կամ այն վարիչի, այլ կառավարութեան ամբողջ կազմի կողմից:

թ. Բոլոր պատասխանատու պաշտօնեաները հաստատւում են կառավարութեան կողմից, վարիչներին առաջարկելով:

ժ. Զին տրական բոլոր տեսակի գործերը տարւում են սպարապետի ղեկավարութեամբ, որը այդ մասին իրազեկ է դարձնում կառավարութեան:

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԸ, ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ԻՐԱԽԱ- ՍՈՒԹԵԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ.

ա. Միւնիքը բաժանուում է 6 շրջաններով. —
Բուն—Ձանգեղուր, Տաթևի ձոր, Ղափան, Դարաբասի
ձոր, Սիսեան և Գենւազ: Իւրաքանչիւր շրջանում
կազմուում է շրջանային գործադիր մարմին՝ բաղկացած
մեծ շրջաններում հինգ, իսկ փոքր շրջաններում՝ 3 հո-
գուց, որի անդամները ընտրուում են պարլամենտի, նոյն
շրջանից ուղարկւած, անդամների կողմից: Շրջանային
գործադիր մարմնի կազմը ընտրուում է 6 ամսով:

բ. Շրջանային գործադիր մարմինները իրենց
գործնէութեան մասին միշտ զեկուցում են կառավա-
րութեան, ներկայացնելով իրենց հաշւետութիւնը
ի հաստատութիւն:

գ. Շրջանային գործադիր մարմիններին է վերա-
պահուում իրենց շրջանի ներքին այս կամ այն հարցի
լուծումն, որոնք համապետական բնոյթ չեն կրում:

դ. Շրջանային գործադիր մարմինները ունենում
են իրենց հետեւեալ մասնաճիւղերը: 1. Ներքին—գոր-
ծերի, 2. Պարենաւորման և 3. Զինւորական: Շրջա-
նային մարմիններին կից բացւում է նաև ազիտացիոն
բիւրօ:

Մանօրութիւն: Շրջանային գործադիր մարմիննե-
րը իրենց շրջանի գիւղերում կազմակերպում են գիւ-
ղական զինւորական վաշտեր և գիւղական ինքնա-
պաշտպանութեան կոմիտէներ:

ե. Շրջաններին վերաբերող բոլոր խոշոր ու կա-
րեւոր հարցերը վճռուում են կառավարութեան կողմից:

ԳԱԽԱՌԱԿԱՊԵՏՆԵՐ ԵՒ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԿՈՄԻ-
ՍԱՐՆԵՐ

Իւրաքանչիւր շրջան կամ գաւառակ ունե-

նում է իր գաւառակապետը և շրջանային կո-
միսարները, որոնց ընտրուում է շրջանային գոր-
ծադիր մարմինը իր միջից և հաստատուում
կառավարութեան կողմից:

ա) Ղափանի շրջանն ունենում է 1 գաւառակապետ
և 3 շրջ. կոմիսարներ

բ) Սիսեանի շրջանը՝ 1 գաւառակապետ և 1 շրջ.
կոմիսար

գ) Բուն-Ձանգեղուրի շրջ. 1 գաւառ. և 1 կոմիս.

դ) Տաթևի ձորի ,, 1

ե) Դարաբասի ձորի ,, 1

զ) Գենւազի ,, 1

ԳԻՒՂԱՆԱ ԿՈՄԻՍԱՐՆԵՐ

Իւրաքանչիւր գիւղ կամ համայնք ունե-
նում է իր գիւղական կոմիսարը: 100-ից աւել
ծուխ ունեցող գիւղերը ունենում են նաև
կոմիսարի օգնական, թէ առաջինը և թէ վեր-
ջինը ընտրուում են գիւղական հասարակութեան
և համայնքի կողմից, ընդհանուր սկզբունքներով
և հաստատուում են նոյն գիւղի շրջանային
գործադիր մարմնի կողմից:

ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՍԻՒՆԻՔԻ ՎԵՐԱՀԱՅԻՉ ՄԱՐՄԻՆ

Սիւնեաց ինքնավարութեան վերահսկիչ
մարմինը լիազօր է կօնտրօլի ենթարկել պետա-
կան բոլոր հիմնարկութիւնների, որոնց թւում
նաև բոլոր վարիչների հաշւետութիւններն ու
գործողութիւնները:

4 ա. Համագումարը միաձայն որոշում է՝

հրաւիրել իր ազատարար, հերոս Նժդեհին, որպէս Սիւնեաց սպարապետ և բուռն ծափահարութիւններով իր կատարեալ վստահութեան քէն տալով իր բազմը յանձնում է նրան:

բ. Ինքնավար Սիւնիքի կառավարութեան համար առաջարկւած 15 թեկնածուներից, ձայների մեծամասնութեամբ, զադոնի քէարկութեամբ ընտրուում են հետևեալ 8 անձնաւորութիւնները, Գեղէոն Տէր-Մինասեան, Նիկօլայ Դօրոնց, Իսրայէլ Մելիք-Փարսազանեան, Գէորգ Գրիգորեան, Նգոր Յարութիւնեան, Մկրտիչ Տէր-Մկրտչեան, Տիգրան Մելիք-Յուսէյիսեան և Սամուէլ Մաշուրեան և զրանց անձնափոխանորդ՝ Մինաս Մինասեան: Գենուդի շրջանին իրաւունք է տրուում ընտրել մի ներկայացուցիչ և ուղարկել կառավարութեան կազմը լրացնելու համար:

գ. Ինքնավար Սիւնիքի վերահսկիչ մարմնի անդամներ ընտրուում են հետևեալ 3 անձնաւորութիւնները՝ Գաապար Սաչատրեան, Մուշեղ Ոսկանեան և Գէորգ Գէորգեան, իսկ զրանց անձնափոխանորդներ՝ Տիգրան Սազանդարեան և Շիրին Շիրինեան:

5. Մտքերի երկար փոխանակութիւններից յետոյ, որոշուում է իշխանութեան կե՛ որոնատեղին ընտրել Գորիսը:

6. Գարլամենտը մտքերի երկար փոխանակութիւնից յետոյ միաձայն ընդունում է հետևեալ բանաձևերը, մեր վերաբերմունքի մասին,

դէպի հարևան պետութիւնները:

ա) Զանգեզուրը միշտ ձգտել է և ձգտում է լինել մայր երկրի՝ Հայաստանի հանրապետութեան անբաժան մասը, բայց նկատի առնելով Հայաստանի վերջին քաղաքական փոփոխութիւնները, որ նա ստիպւած մի շարք քաղաքական անբարեյաջող հանգամանքներից յայտարարել է իրեն խորհրդային, մի իրաւակարգ, որի հետ երբէք չէ կարող հաշուել մեր ժողովուրդը, պարլամենտը որոշեց — մինչև նրա այդ իրաւակարգից բաժանուելը, գործել սեպարատ և ապրել ուրոյն կեանքով:

բ) Զանգեզուրի վերաբերմունքը դէպի Ադրբէյջանի կառավարութիւնը լինելու է բարեկամական, բայց նա առայժմ չէ կարող սերտ յարաբերութիւնների և երթևեկութեան մէջ մտնել Ադրբէյջանի հետ, մինչև երկու հարևան ժողովուրդների փոխադարձ վստահութիւնը կատարեալ չը լինի»:

գ) «Զանգեզուրի փոխ — յարաբերութիւնը Պարսկաստանի հետ եղել է միանգամայն սերտ և բարեկամական ու կը մնայ: Նա Պարսկաստանում ունենալու է իր ներկայացուցիչը, որը աւելի-քան սերտ յարաբերութիւնների մէջ պէտք է մտնի այդ կառավարութեան հետ առևարական և հաղորդակցութեան առնականներից:

դ) Զանգեզուրի փոխ — յարաբերութիւնները իր հարևան թուրքերի հետ, 3 տարուց ի վեր,

շնորհիւ արտաքին պրօվօկացիաների և քաղաքական միջամտութիւնների, եղել է թշնամական, այսօրւանից համագումարը լիայոյս է, որ այդ անտեղի թշնամանանքը կը դադարի երկու դարեւոր հարեանների միջև, տեղի տալով սերտ բարեկամութեան»:

7. Պարլամենտը միաձայն որոշում է ինքնապաշտպանութեան հարցի վերաբերմամբ բոլոր միջոցների ձեռնարկումը և գործադրութիւնը թողնել սպարապետին:

8. Մի շարք թեր ու դէմ կարծիքներից յետոյ, պարլամենտը ձայների մեծամասնութեամբ ընդունում է Գ. Գրիգորեանի հետեւալ բանաձևը: շրջաններում կամաւոր հանգանակութիւն կատարել և մթերքը կենտրոնացնել շրջանային պետական շտեմարաններում: Կըսինքն, ընթացքում, շրջանները կը մատակարարեն իրենց ոյժերի պարենը: Պետական հիմնարկութիւնները համար, շրջանների պահեստներից բաժին հանել համեմատական քանակութեամբ, քակաղկայի ձեով, և մեծամասնականներից մնաած իրերը և պետական գոյքերը փոխանակելով հացահատիկների հետ:»

9. Պարլամենտը ուժիկների նօրմաների որոշման հարցը թողնում է սպարապետին:

10. Պարլամենտը ընդունում է մասնաւոր խոշոր սեփականութիւնների պետականացումը,

ինչպէս վանքապատկան—եկեղեցական և բէգական, նոյնպէս և ուրիշ խոշոր կալածատէրերի:

11 Պարլամենտը օրակարգի ընթացիկ հարցերում ղետեղած 4 հարցերի որոշումները թողնում է կառավարութեան:

Օրակարգի հարցերը վերջացնելուց յետոյ, կաթղացւում է Արևիկի շրջանից ստացւած հետեւալ հեռագիրը—Տաթև, Զանգեզուրի սպարապետ պ. Նժդեհին:

«Ձեր կարգադրութիւնը՝ ուղարկել ներկայացուցիչներ, Տաթևի համագումարը, Արևիկի Փրկութեան Կոմիտէն ստացաւ ամսի 24-ին, երեկոյեան: Զգալով, որ կուշանանք, հրաւիրեցինք ամսոյս 22-ին շրջանային համագումար, որտեղ ներկայ էին Արևիկի 12 գիւղերի ներկայացուցիչներ, թւով 68 հոգի, բացակայում էին Կարճեանի և Ապկէզի ներկայացուցիչները: Արևիկի գիւղացիական պատգամաւորների ժողովի օրակարգի հարցերն էին՝

ա) Հայաստանում տեղի ունեցած յեղաշրջումը և Արևիկի ժողովրդի բռնելիք դիրքը:

բ) Համադանդեզուրեան համագումարը ներկայացուցիչներ ուղարկելու հարցը:

Կարգադրւած էր բոլոր գիւղերում հասարակական ժողով գումարել, քննել այդ հարցերը և ուղարկել ներկայացուցիչներ՝ մանդատով:

Գիւղացիական պատգամաւորների ժողովը որոշեց Տաթևի համագումարին շրջանի կողմից ներկայացուցիչներ ուղարկել Դաւիթ Դաւթեան

նին և խաչատուր Դանիէլեանին: Պատգամաւոր-
ները դուրս եկան Մեղրիից ամսոյս 22-ին, Լիճք-
Տաշտոնի սարը կապ լինելու պատճառով, յետ
դառան, անցան հանքերը: Առաջին հար-
ցին ժողովը պատասխանեց հետեւեալ բանաձևով,
որը ամբողջովին հեռախօսագրում ենք Ձեզ:
«Արեւիկի տասներկու գիւղերի ներկայացու-
ցիչներս, թուով փախստէն և ութ հոգի, ղեկաւորներ
22-ի ժողովում քննութեան առնելով ներկայ
քաղաքական դրութիւնը Հայաստանում, հե-
տեւեալ որոշումը արձակեց: Բօլշևիկա-
կան իշխանութիւնը բռնի կերպով է փաթաթ-
ւած հայ ժողովրդի վրին, Հայաստանը սովետա-
կան է յայտարարւած տաճկական և ռուսական
զօրքի բռնեցքի ճնշման տակ: Նորմալ պայման-
ներում երբէք նման քաղաքական յեղաշրջում
չէր կարող կատարւել Հայաստանում, ընդհակա-
ռակը, շատ անգամ հայ ժողովուրդը ցայտուն
կերպով արտայայտւել է, որ ԻՆՔԸ ԱՉԱՏ ԵՒ ԱՆ-
ԿԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔ Է ՅԱՆԱԿԱՆՈՒՄ, և որովհետեւ բռ-
նակալական ստոր միջոցներով մի ժողովրդի
վրին փաթաթւած իշխանութիւնը տեւական լինել
չէ կարող, ինչպէս նաեւ այդ իշխանութիւնը
վայելել չի կարող ժողովրդի մեծամասնութեան
հաւատն ու վստահութիւնը: Արեւիկի ժողովրդի
ներկայացուցիչներս այն ամուր համոզումն
ունենք, որ շուտով Հայաստանի հայութիւնը
ոտքի կը կանգնի և զգաւորով դէն կը շարժի

այն լուծը, որը այսօր ակամայից ընդունել է
իր վրայ: Ոտքի կը կանգնի նոր ցասումով,
շարդ ու փշուր կանի այն երկաթէ կապանքները,
որոնցով սովետական իշխանութիւնը կապկպել է
թրեւն և նորից Արարատեան սրբադան դաշտե-
րում կը ծածանեցնի ազատ և անկախ կեանքի
կարմիր դրօշակը: Արեւիկի ժողովրդական ներ-
կայացուցիչներս համազւած ենք, որ այս
ապոտամբութիւնը աւելի արագ կը կատարւի,
եթէ Ձանգեզուրը կանգուն մնայ իր սահման-
ներում, իսկ ժողովրդի հոգին և կամքը անընկճե-
լի իր հերոսական որոշման մէջ, այն է՝ ապրել
ազատ և այդ իսկ նկատաւումներով, Արեւիկի
ժողովրդական ներկայացուցիչներս ղեկաւորներ
21-ի ժողովում գտանք, որ մեր հորիզոններ
վրայ դեռ փրկութեան ճառագայթները ընդմիշտ
չեն մարել, որ կայ փրկութեան ճանապարհ,
ուստի որոշեցինք պաշտպանւել մինչև վերջին
հնարաւորութիւնը:

Որոշեց թոյլ չտալ ոչ մի օտար զօրքի և օտար
մարդկանց ներս խուժելու մեր երկրի սահման-
ները և խառնւել ու մեր ներքին գործերի մէջ»:

Ներկայացուցիչներ՝ 1, Դաւիթ Դաւթեան և
2, խաչատուր Դանիէլեան 26 XII 1920 թ.
Երեկ. ժամը 8-ին, հանքերից:

Համագումարը բուռն ծափահարութիւննե-
րով լսում է Արեւիկի ներկայացուցիչներին հեռա-
խօսագիրը և առնում է ի գիտութիւն: Համա-

գումարի նիստերը երեք օր տեւելուց յետոյ,
փակուում է ղեկտեմբերի 27-ին, երեկ. ժամը 3-ին:

Համագումարի նախագահ Գեորգիոն Տեր-Մինասեան

Փոխ նախագահներ | 1, Սգոր Յարութիւնեան
| 2, Տիգրան Մելիք-Յուսէյիւնեան

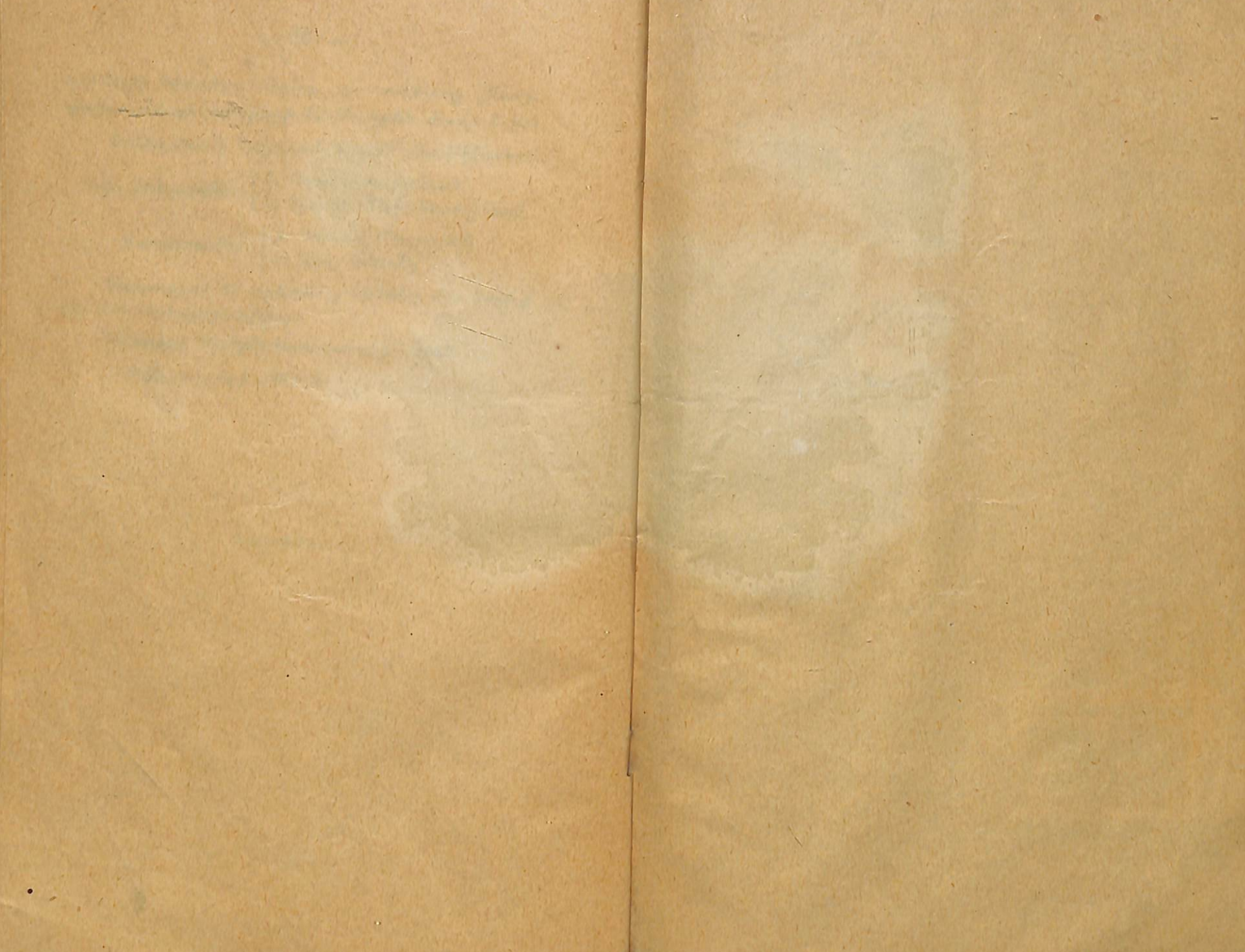
Քարտուղարներ | 1, Սամուէլ Մաշուբեան
| 2, Նիկ. Դօրունց

Ստորագրած են արձանագրութեանը մէկ հարիւր
վեց 106 ներկայացուցիչներ:

Ինքնավար Սիւնիքի եռհերդարանի Դիւան

3-ին յունւարի 1921 թ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0035332

108/154
Արդիւնքը յատկացում է եղբայրական զե-
րեզմանի միջոցով յայտան հանգնեցնելու պարծիր:

ԳՐՆՆ Է 5000 ԵԱՐ.